



Foto: Anda van Riet

## KRITISCHE PROFESSIONALS

### Burgerschap, beroepsvoorbereiding en kritisch denken in het mbo

Binnen literatuur- en taalonderwijs bij het schoolvak Nederlands is er ruimte om te werken aan redeneren, evalueren en het innemen van meerdere perspectieven: vaardigheden die ook van groot belang zijn voor het thema burgerschap. Juist in het mbo is het cruciaal om dergelijke vaardigheden – samen te vatten als het vermogen tot ‘kritisch denken’ – te verbinden aan burgerschapsonderwijs én aan de beroepscontext, zoals in dit artikel wordt bepleit aan de hand twee lesvoorbeelden.

Het is van groot belang dat er systematisch gewerkt wordt aan het kritisch denkvermogen van de studenten: niet alleen bij het onderdeel burgerschap, maar ook binnen het vak Nederlands

REINHILDE DUYVERMAN, ILSE HOFFMAN & ANOUK ZUURMOND

Sinds 2016 zijn mbo's verplicht om het kritisch denkvermogen van hun studenten in het burgerschapsonderwijs te stimuleren. Het wettelijk kader voor de lessen burgerschap lijkt echter niet zozeer gericht te zijn op het vormen van kritische, autonome professionals, maar vooral op het creëren van productieve werknemers en brave burgers. In haar practorale rede (2019) laat Laurence Guérin, practor Burgerschap aan het ROC van Twente, concreet zien hoe studenten in het mbo regelmatig in hun gedrag en attitude worden gestuurd door de vastge-

legde inhouden voor het burgerschapsonderwijs in het Examen- en kwalificatiebesluit beroepsopleidingen. Studenten moeten bijvoorbeeld een gezonde leefstijl volgen, ze moeten zich houden aan de regels en procedures van een bedrijf en ze moeten collegiaal zijn.

Dat wettelijke kader doet echter geen recht aan de complexiteit van de werkvloer. Professionals worden nu eenmaal geconfronteerd met beroepsethische dilemma's, waarin duidelijk wordt dat er bijvoorbeeld ook grenzen aan collegialiteit gesteld kunnen worden. Juist het onderzoeken van dergelijke professionele dilemma's en gedragsrichtlijnen is een cruciale oefening in burgerschap voor toekomstige professionals: deze

beroepsdilemma's spelen zich immers vaak af in brede maatschappelijk-politieke, economische en juridische dimensies die in het burgerschapsonderwijs centraal worden gesteld. In de huidige, wat betuttelende kaders van burgerschapsonderwijs is daarvoor evenwel weinig ruimte. Guérin (2019) concludeert dat deze kaders daarom problematisch zouden kunnen zijn. Mogen mbo'ers dan geen kritische vragen stellen bij de gang van zaken in een bedrijf? Zou het niet beter zijn wanneer deze studenten ook uitgerust worden met de mogelijkheid om in een bedrijf een bepaalde onrechtvaardigheid of een milieubelastende praktijk aan te kaarten? Is dat niet precies waar het om zou moeten draaien bij burgerschap in de beroepsopleiding?

## Mogen mbo'ers geen kritische vragen stellen bij de gang van zaken in een bedrijf?

Om ervoor te zorgen dat het mbo toegerust is om verantwoordelijke, zelfstandig denkende professionals op te leiden, is het juist van groot belang dat er systematisch gewerkt wordt aan het kritisch denkvermogen van de studenten: niet alleen bij het onderdeel burgerschap, maar juist ook binnen het vak Nederlands – en dan vooral in de context van het beroep. In *Levende Talen Magazine* is al vaker gepleit voor het creëren van dwarsverbanden tussen burgerschapsonderwijs en het schoolvak Nederlands, omdat er veel overlap is tussen beide domeinen. Immers, in het Examen- en kwalificatiebesluit voor burgerschap in het mbo is vastgelegd dat studenten informatie op waarde weten te schatten, onderscheid kunnen maken tussen argumenten, beweringen, feiten en aannames, het perspectief van anderen kunnen innemen en een dialoog kunnen voeren over complexe thema's als radicalisering, discriminatie, democratische waarden en vrijheid van meningsuiting. Het zijn taken die ook te vinden zijn in het referentiekader Nederlands voor de niveaus 2F en 3F op het gebied van leesvaardigheid en mondelinge taalvaardigheid. Het vermogen tot kritisch denken is noodzakelijk om deze doelen op het raakvlak van burgerschap en taalvaardigheden Nederlands te bereiken.

Kritisch denken is echter een veelomvattend begrip.

De focus ligt in deze bijdrage op het bevorderen van twee aspecten: de 'kritische openheid' (het actief openstaan voor nieuwe ideeën, het evalueren van deze ideeën en in je denken rekening houden met overtuigend bewijs) en het 'reflectief scepticisme' (het leren van eerdere ervaringen en het bevragen van bewijsmaterialen) (Sosu, 2013). Door studenten te laten reflecteren op eigen handelen en denken, eigen redeneringen en die van anderen te laten analyseren en evalueren en door te oefenen met het openstaan voor andere perspectieven bij zowel Nederlands als burgerschap, kunnen deze vakken een belangrijke bijdrage leveren aan het bevorderen van een kritische houding van de mbo-student.

Hieronder bespreken we twee lessenreeksen die in het onderzoeksproject *Democratisering van kritisch denken* zijn ontwikkeld door docenten Nederlands. Het project heeft gedurende de jaren 2018–2020 subsidie ontvangen van het NRO in het kader van de Werkplaats Onderwijsonderzoek op het thema 'Burgerschap'. In dit onderzoeksproject werken betrokkenen van het ROC Midden Nederland, het ROC van Twente, de Hogeschool Utrecht, de Rijksuniversiteit Groningen en de Universiteit Twente samen aan burgerschapsonderwijs in het mbo. De ontwerpactiviteiten vinden plaats in zogenoemde docentontwikkelteams: teams van docenten binnen het mbo die in overleg lessen ontwikkelen, uitvoeren en evalueren.

De eerste lesreeks is onderdeel van de opleiding Dienstverlener Zorg en Welzijn (niveau 2) aan het ROC Midden Nederland, die een variant kent die speciaal bedoeld is voor anderstalige studenten. In deze opleidingsvariant, waarin meer aandacht is voor taalontwikkeling dan bij de reguliere variant, werken anderstalige studenten in leerjaar 1 aan het schrijven van een betoog. Het tweede voorbeeld komt uit de opleiding Onderwijsassistent (niveau 4); in deze lesreeks hebben studenten stapsgewijs gewerkt aan een informatief artikel over het fenomeen taalachterstanden.

## In de lessen Nederlands wordt gedurende de opleiding een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van kritische denkvaardigheden, zoals argumentatief schrijven en discussiëren

### Betogen voor anderstaligen

Voor alle mbo-studenten geldt dat er naast beroepseisen ook generieke eisen worden gesteld om te kunnen afstuderen. Dit betekent dat de student naast vaklessen voor het beroep van dienstverlener zorg en welzijn ook lessen rekenen, Nederlands, loopbaan en burgerschap volgt. Zowel de beroepsgerichte vaklessen als de lessen in generieke vakken zijn voor anderstalige studenten een grote uitdaging op het gebied van taalvaardigheid. Studenten zijn toelaatbaar tot deze opleidingsvariant voor anderstaligen bij een taalvaardigheid op 1F voor alle onderdelen (spreken, gesprekken voeren, schrijven, lezen en luisteren) en doen uiteindelijk examen Nederlands op 2F. Bij aanvang van de opleiding loopt de taalvaardigheid van deze studenten in de lesgroepen uiteen van net 1F tot ruim 2F. De studenten zijn ook zeer verschillend wat leeftijd, herkomst, werkervaring en schoolloopbaan betreft.

In de lessen Nederlands wordt gedurende de opleiding een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwik-

keling van kritische denkvaardigheden, zoals argumentatief schrijven en discussiëren. In een reeks van vijf lessen werken anderstalige eerstejaarsstudenten daarom bijvoorbeeld aan het schrijven van een kort betoog over een beroepsrelevant onderwerp, zoals over het formuleren van een professionele kijk op opvoeden, of het uitwerken van een verbetervoorstel voor de werkvloer. De studenten starten met het verschil tussen feiten en meningen, verkennen vervolgens het onderbouwen van een mening met argumenten en schrijven tot slot in twee schrijfrondes een kort betoog. In de eerste schrijfronde maken de studenten een bouwplan, schrijven een eerste versie en vragen feedback; hierna volgt de tweede schrijfronde, waarin ze een verbeterde versie schrijven van hun betoog. Als studenten vastlopen, kunnen ze gebruikmaken van een voorbeeldbouwplan (zie kader 1), een schrijfkader voor het bouwplan en een voorbeeldbetoog.

Kritisch denken (opgevat als het bevorderen van kritische openheid en reflectief scepticisme) komt in deze lessenreeks op verschillende manieren aan bod.

ONDERDEEL	INHOUD
Titel	Geen 18, geen druppel?
Alinea met stelling/mening	Ervaringen, nieuwsbericht ... Stelling: alcohol drinken moet helemaal verboden worden
Argument 1	Ongezond
Argument 2	Overlast
Argument 3	Verkeersongelukken
Conclusie	Alcohol drinken moet verboden worden, ook voor 18+

Kader 1. Voorbeeldbouwplan betoog



## ‘Wat zit er hierover in je hoofd? Hoe vind je dat? Goed of niet goed? En waarom dan?’

### Nou, als je dat weet, dan moet je dát opschrijven!’

Studenten oefenen met redeneren, ze formuleren hun mening en onderbouwen deze met argumenten, maar lezen ook elkaars conceptteksten en geven elkaar feedback. Hierdoor wordt er tevens gewerkt aan het verkennen van en reflecteren op verschillende perspectieven. Deze specifieke doelgroep anderstalige studenten heeft daarbij meer steun nodig dan reguliere studenten die vanuit het vmbo instromen in andere opleidingsroutes. Die studenten hebben op het vmbo al ervaring opgedaan met formuleren en argumenteren.

De diverse doelgroep van anderstaligen biedt echter tevens de mogelijkheid tot een meer diepgaande reflectie op thema's die ook met burgerschap te maken hebben, zoals culturele identiteit en maatschappelijke

normen. Zowel het formuleren en onderbouwen van een eigen mening, als het geven van feedback aan medestudenten vraagt immers veel van sommige studenten die niet zijn opgegroeid in de Nederlandse ‘ik-cultuur’: ‘Kun je dat vinden?’, ‘Hoe kan ik dat weten?’, ‘Mag ik dat zeggen?’ Ja, dat mag! Tijdens een van deze lessen hielp een studente een klasgenoot die bleef twijfelen door te vragen: ‘Wat zit er hierover in je hoofd? Hoe vind je dat? Goed of niet goed? En waarom dan? Nou, als je dat weet, dan moet je dát opschrijven! Je begint met “Ik vind” en zegt dan hoezo. Gewoon dat!’ Met als resultaat gepassioneerde betogende teksten over de zorg voor ouderen, een rookverbod voor iedereen, een leven lang leren en gelijke kansen op de arbeidsmarkt!

#### WAT doen we?

Je bent onderwijsassistent en je werkt op een basisschool, in het voortgezet onderwijs of speciaal onderwijs. Je collega's en jij worden dagelijks geconfronteerd met kinderen met achterstanden op het gebied van taal. Jullie hebben besloten om een studiedag te wijden aan het thema ‘Taalachterstanden’. Ieder verdiept zich in een thema. Je gaat op zoek naar informatie en werkt je bevindingen uit in een artikel, zodat je tijdens de studiedag meer over het onderwerp kunt vertellen.

#### HOE pakken we het aan?

##### Vooraf

Kies een van de onderwerpen: zwakke lezers, zwakke spellers, kinderen met een beperkte woordenschat, kinderen met een zwakke schrijfmotoriek, kinderen met een NT2-achtergrond.

##### 1. Voorkennis inventariseren

Schrijf in vijf minuten op wat je weet over het onderwerp dat je hebt gekozen. Welke ervaringen heb je? Denk ook aan je eigen kindertijd.

##### 2. Probleemstelling, hoofdvraag en deelvragen

In de school waar jij werkt is een probleem met je onderwerp. Formuleer het probleem bij jouw onderwerp. Wat zou je willen weten over het probleem?

Bedenk vijf vragen die relevant zijn voor je beroep en je collega's.

#### RESULTAAT Wat doen we ermee?

Je hebt een probleemstelling, hoofdvraag en vijf deelvragen geformuleerd. Dit is je eerste stap voor het schrijven van een artikel. In de volgende les ga je informatie zoeken die een antwoord op je vragen geeft.

Kader 2. Fragment uit lesactiviteit 1 (‘Een probleem aanpakken’)

### Schrijven voor onderwijsassistenten

Onderwijsassistenten worden op de werkvloer dagelijks geconfronteerd met leerlingen die problemen hebben met taal. Dit gegeven is het uitgangspunt voor een lessenreeks waarin de studenten stapsgewijs toewerken naar het schrijven van een informatief artikel over taalachterstanden. De opdracht in kader 2 vormt de start van deze lessenreeks, waarin schrijfvaardigheid gecombineerd wordt met kritisch leren denken.

Studenten hebben over het algemeen weinig ervaring met het werken met bronnen. In de informatieve schrijfofdracht ligt daarom de nadruk op een kritische omgang met bronnen. Zo proberen de studenten antwoord te vinden op vragen als: Hoe vind je in de overdaad van informatie bruikbare literatuur en hoe weet je dat je bronnen betrouwbaar zijn? Hoe verwoord je die informatie zonder van plagiaat beschuldigd te worden? Student leren in deze lessenreeks dat er naast digitale bronnen andere vormen van informatie voorhanden zijn. Voor veel van hen is het een eerste kennismaking met bijvoorbeeld vaktijdschriften. In een van de voorbereidende opdrachten oefenen studenten met het in eigen woorden samenvatten van een drietal vakpublicaties. Student maken daartoe eerst een mindmap van de belangrijkste woorden en zinnen uit de publicaties als antwoord op een van hun onderzoeksvragen en gaan vervolgens de uitdaging aan om dan zonder de oorspronkelijke bronnen erbij een samenvatting te maken.

Hoewel de focus op het trainen van informatief schrijven ligt, zetten de studenten in deze lessenreeks ook andere vaardigheden in. Zo gaan ze met elkaar in discussie, interviewen een deskundige en presenteren hun onderwerp aan elkaar. Het lesmateriaal bevindt zich daarmee op het snijvlak van kritisch denken, burgerschap én beroepsvoorbereiding. Door zichzelf op deze manier te informeren, krijgen de studenten immers de mogelijkheid om bestaande praktijken op de werkvloer kritisch te beschouwen. Bovendien kunnen de studenten op die momenten hun toekomstige beroep in een breder maatschappelijk kader plaatsen en verbinden met thema's op het gebied van burgerschap. Welk belang heeft taalvaardigheid in de maatschappij en welke consequenties heeft het voor leerlingen die niet goed mee kunnen komen? Welke waardeoordelen leven er ten aanzien van de taalvaardigheid van het individu? Waarom is laaggeletterdheid een groot probleem? Al discussiërend worden studenten zich bewust van de rol van taal in onze samenleving en denken ze na over hoe zij als onderwijsassistent bijdragen aan het taalonderwijs.

In een focusgroep is een aantal studenten gevraagd

naar hun ervaringen met deze lessenreeks. Ze noemen positieve leerervaringen zowel op het gebied van Nederlands en kritisch denken als op het gebied van de beroepsvoorbereiding. De studenten beoordelen de lessenreeks als pittig. Het niveau van de teksten die zij onder ogen krijgen, ligt namelijk op 4F, terwijl het beoogde eindniveau ‘slechts’ 3F is. De stapsgewijze manier van werken, de inzet van concrete handvatten en (peer)feedback op deelopdrachten zorgen er echter voor dat zij de lessenreeks succesvol kunnen afronden. De studenten geven aan dat ze trots zijn op het eindresultaat en dat hun zelfvertrouwen is gegroeid, niet alleen als het gaat om het begeleiden van hun eigen leerlingen, maar ook om hun rol als onderwijsassistent in de samenleving.

## Studenten gaan met elkaar in discussie en presenteren hun onderwerp aan elkaar. Het lesmateriaal bevindt zich daarmee op het snijvlak van kritisch denken, burgerschap én beroepsvoorbereiding

### Vooruitblik

De continueringaanvraag voor dit project is vorig jaar goedgekeurd, waardoor we in de komende twee jaar, in samenwerking met het Cito, aan de slag gaan met de toetsing van het kritisch denkvermogen van de studenten en het opzetten van professionaliseringstrajecten om zoveel mogelijk docenten bij dit project te betrekken. Ons project laat zien dat toekomstige autonome professionals de gelegenheid moeten krijgen om gangbare beroepspraktijken en maatschappelijke opvattingen kritisch te bevragen – en juist het taalonderwijs op het mbo kan daar een belangrijke bijdrage aan leveren. ■

De lessenreeksen in dit artikel, andere lesmaterialen en het visiestuk voor dit project zijn te vinden op <[www.werkplaatsburgerschap.nl](http://www.werkplaatsburgerschap.nl)>.

#### LITERATUUR

- Guérin, L. (2019, 15 mei). *Burgerschap als uitdaging* [Practorale rede]. ROC van Twente, Hengelo. <https://www.rocvantwente.nl/practorale-rede-laurence-guerin.html>
- Sosu, E. (2013). The development and psychometrical validation of a Critical Thinking Disposition Scale. *Thinking Skills and Creativity*, 9, 107–119.